

17-ASIS FIZIKOS TURNYRAS
13-oji užduotis Nr. FT17-13 / 2024 04 02 – 2024 04 29

Optinė sistema

Sąlyga / FT17-13

Optinę sistemą, panaudotą šviečiančio $a = 20$ mm skersmens diskelio ryškiam atvaizdui ekrane gauti, sudarė paeiliui patalpinti du plonieji lęšiai, kurių pirmas yra iškilasis su dviem vienodais sferiniais paviršiais, o antras yra įgaubtasis su viena sferine puse ir kita plokščia puse, pagaminti iš skaidraus stiklo, kurio lūžio rodiklis $n = 1,6$. Lęšių sferinių paviršių kreivumo spinduliai $R = 24$ cm, jų pagrindinės optinės ašys sutampa ir kerta diskelio centrą statmenai jo bei ekrano plokštumoms.

Diskelis buvo padėtas atstumu $d_1 = 60$ cm nuo pirmo lęšio, pradinis atstumas tarp lęšių $l_1 = 10$ cm. Po to lęšiai buvo suglausti, nekeičiant diskelio ir pirmo lęšio buvimo vietų, o tik antrą lęšį pastūmus prie pirmo. Pateikite aiškinamąjį brėžinį ir raskite:

- 1) Lęšių laužiamąsias gebas;
- 2) Pradinį atstumą tarp diskelio ir ekrano;
- 3) Būtiną ekrano poslinkį, pastūmus antrą lęšį;
- 4) Atvaizdo ploto pokytį, suglaudus lęšius.

Užduotį parengė doc. dr. Stasys Tamošiūnas – Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto Fotonikos ir nanotechnologijų instituto senjoras, mokyklos „Fizikos olimpas“ direktorius, steigėjų tarybos narys ir dėstytojas.

▲ Šis tekstas svetainėje www.olimpas.lt nuolat skelbiamas nuo 2024 04 02.

Aiškinamasis sprendimas / FT17-13 ▼

Duota: $a = 0,02$ m; $n = 1,6$; $R = 0,24$ m; $d_1 = 0,6$ m; $l_1 = 0,1$ m.

Rasti: D_1 ; D_2 ; L_1 ; G_1 ; ΔL ; ΔS .

Lęšių laužiamųjų gebų sąryšis su stiklo lūžio rodikliu n ir paviršių kreivumu, kai jų spinduliai $R_1 = R_2 = R$; $R_3 = -R$; $R_4 \gg R$:

$$D_1 = (n - 1) \left(\frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} \right) = (n - 1) \frac{2}{R}; \quad D_2 = (n - 1) \left(\frac{1}{R_3} + \frac{1}{R_4} \right) = (1 - n) \frac{1}{R};$$

$$D_1 = (1,6 - 1) \frac{2}{0,24} = 5 \text{ (D)}; \quad D_2 = (1 - 1,6) \frac{1}{0,24} = -2,5 \text{ (D)}.$$

Pravartu rasti diskelio AB atvaizdo A'B' galimą nuotolį f_1 nuo pirmojo lęšio pagal to lęšio formulę:

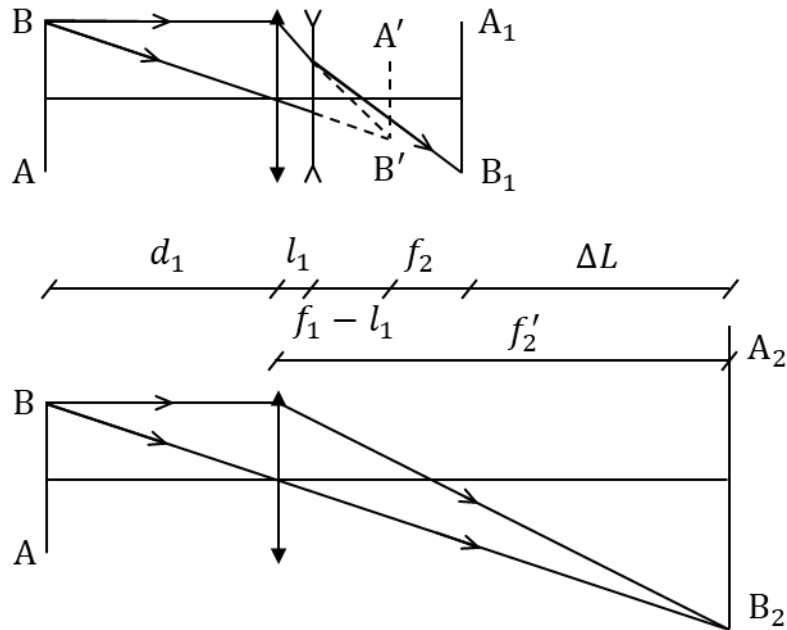
$$D_1 = \frac{1}{d_1} + \frac{1}{f_1}; \quad f_1 = \frac{d_1}{D_1 d_1 - 1}; \quad f_1 = \frac{0,6}{5 \cdot 0,6 - 1} = 0,3 \text{ (m)}.$$

Radome, kad $f_1 > l_1$, tai atstumu $d_2 = f_1 - l_1$ antram lęšiui tas atvaizdas yra kaipo tariamas daiktas, tada pagal antro lęšio formulę randame tikro atvaizdo $A_1 B_1$ nuotolį nuo to lęšio f_2 :

$$D_2 = -\frac{1}{d_2} + \frac{1}{f_2}; \quad f_2 = \frac{f_1 - l_1}{D_2 (f_1 - l_1) + 1}; \quad f_2 = \frac{0,3 - 0,1}{-2,5(0,3 - 0,1) + 1} = 0,4 \text{ (m)}.$$

Pradinis atstumas tarp diskelio ir ekrano lygus diskelio atstumo nuo pirmo lęšio d_1 , atstumo tarp lęšių l_1 ir atstumo f_2 tarp antro lęšio ir ekrano, kuriame stebimas ryškus diskelio atvaizdas, sumai:

$$L_1 = d_1 + l_1 + f_2; \quad L_1 = 0,6 + 0,1 + 0,4 = 1,1 \text{ (m)}.$$

Suglaudus lęšius^{x)}, atstumu f_1 po pirmo lęšio gautas diskelio atvaizdas atitinka tariamą daiktą antram lęšiui atstumu $d'_2 = f_1$, tada pagal antro lęšio formulę randame naują tikro atvaizdo A_2B_2 nuotolį nuo to lęšio f'_2 :

$$D_2 = -\frac{1}{d'_2} + \frac{1}{f_2}; \quad f'_2 = \frac{f_1}{D_2 f_1 + 1}; \quad f'_2 = \frac{0,3}{-2,5 \cdot 0,3 + 1} = 1,2 \text{ (m)}.$$

Taigi, naujas atstumas tarp diskelio ir ekrano, kuriame stebimas ryškus diskelio atvaizdas, lygus diskelio atstumo d_1 iki suglaustų plonųjų lęšių ir atvaizdo nuotolio nuo jų iki ekrano f'_2 sumai:

$$L_2 = d_1 + f'_2.$$

Ryškaus diskelio atvaizdo gavimui ekraną būtina nutolinti atstumu:

$$\Delta L = L_2 - L_1 = f'_2 - l_1 - f_2; \quad \Delta L = 1,2 - 0,1 - 0,4 = 0,7 \text{ (m)}.$$

Pradiniai lęšių tiesiniai didinimai G_1 ir G_2 bei optinės sistemos tiesinis didinimas G :

$$G_1 = \frac{f_1}{d_1}; \quad G_2 = \frac{f_2}{f_1 - l_1}; \quad G = G_1 G_2 = \frac{f_1 f_2}{d_1 (f_1 - l_1)}; \quad G = \frac{0,3 \cdot 0,4}{0,6(0,3 - 0,1)} = 1.$$

Taigi, iš pradžių buvo gautas tikras tų pačių matmenų (ir to paties ploto) diskelio atvaizdas:

$$S = G^2 S_0 = 0,25 \pi a^2.$$

Suglaustų lęšių sistemos tiesinis didinimas G' , proporcingai jo kvadratui padidėjęs diskelio atvaizdo plotas S' ir ploto pokytis ΔS :

$$G' = \frac{f'_2}{d_1}; \quad S' = G'^2 S_0; \quad \Delta S = S' - S = 0,25 \pi \left(\frac{f'^2_2}{d^2_1} - 1 \right) a^2;$$

$$\Delta S = 0,25 \cdot 3,14 \cdot \left(\frac{1,2^2}{0,6^2} - 1 \right) \cdot 0,02^2 \approx 9,4 \text{ (cm}^2\text{)}.$$

Paveiksle diskelio, jo atvaizdų ir lęšių matmenis buvo patogiau parodyti žymiai didesnius, nei realūs atstumai tarp jų.

Pastaba: ^{x)} galima taikyti formulę sudėtinio lęšio, kurio laužiamoji geba lygi abiejų lęšių gebų sumai (tai glaudžiantysis lęšis, nes $D_1 > |D_2|$):

$$D_1 + D_2 = \frac{1}{d_1} + \frac{1}{f_2'}; \quad f_2' = \frac{d_1}{(D_1 + D_2)d_1 - 1}; \quad f_2' = \frac{0,6}{(5 - 2,5) \cdot 0,6 - 1} = 1,2 \text{ (m)}.$$

Aiškinamąjį sprendimą pateikė užduoties autorius doc. dr. Stasys Tamošiūnas.

▲ Šis tekstas svetainėje www.olimpas.lt nuolat skelbiamas nuo 2024 05 23.

Turnyro dalyvių sprendimų aptarimas / FT17-13 ▼

Trys turnyro dalyviai pateikė teisingus sprendimus.

Sprendimų aptarimą parengė užduoties autorius doc. dr. Stasys Tamošiūnas.

▲ Šis tekstas svetainėje www.olimpas.lt nuolat skelbiamas nuo 2024 05 23.

Sprendimų vertinimo kriterijų ir jų verčių lentelė / FT17-13 ▼

Nr.	Sprendimų vertinimo kriterijus	Vertė balais
1.	Lęšių laužiamosios gebos	2
2.	Pradinis atstumas	2
3.	Ekranos poslinkis	2
4.	Atvaizdo ploto pokytis	2
5.	Brėžinys	2
6.	Netikslumai (kiekvienam iš kriterijų Nr. 1-5)	-1
Didžiausias galimas sprendimų įvertinimas		10

Sprendimų vertinimo kriterijų ir jų verčių lentelę parengė užduoties autorius doc. dr. Stasys Tamošiūnas.

▲ Šis tekstas svetainėje www.olimpas.lt nuolat skelbiamas nuo 2024 05 23.